

Mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi və yayılması ilə

bağlı qarşıda duran məsələlənin həlli problemləri

E.O.Cəfərov

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Uçot Siyasəti Şöbəsinin müdiri, iqtisad elmləri namizədi

Dünya mühasibat ictimaiyyətini narahat edən əsas problemlərdən biri mühasibat uçotu qaydalarının və maliyyə hesabatlarının standartlaşdırılmasıdır.

Milli sərhədləri tanımayan iqtisadi və maliyyə münasibətlərinin qloballaşdırılması və beynəlləşdirilməsi obyektiv olaraq mühasibat uçotu qaydalarının və maliyyə hesabatlarının unifikasiyasına, bununla da onların standartlaşdırılmasına dair tələbatın yaradılmasına səbəb olmuşdur.

Mühasibat uçotu sahəsində standartlaşdırmanın zəruriliyi məsələsi artıq diskussiya obyektı olmadığı üçün bazar münasibətlərinin müəyyən olunmuş qaydada uçota alınması və istifadəçilərə çatdırılması əsas şərtlərdən biri kimi hesab edilir.

Standartlaşmanın tələblərinə əsasən maliyyə informasiyası vahid qaydada başa düşülməli, icmallaşdırılmalı və təqdim edilməlidir. Bu informasiyanın əsas və etibarlı mənbəyi kimi qalmaqda olan mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları vasitəsilə həyata keçirilir.

Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarını tətbiq etməyən ölkələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlar barədə maliyyə informasiyaların müqaisəsizliyi probleminin mövcudluğunu nəzərə alaraq, dünya bazarına çıxmaq və xarici investisiyaları cəlb etmək istəyən milli sahibkarlar üçün bu standartları tətbiq etməklə və ya onlara uyğun olaraq mühasibat uçotunun aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan, ölkə iqtisadiyyatında dövlət və yerli (bələdiyyə) büdcə gəlirlərinin mövcud mənbələr üzrə mədaxilinin, büdcə xərclərinin müəyyən

olunmuş istiqamətlər əsasında təyinatı üzrə ödəmələrinin, habelə sahibkarlıq subyektlərinə əsas kapitalla investisiyaların, xüsusən xarici investisiyaların yönəldilməsi nəticəsində, həmin təsərrüfat subyektlərində maliyyə resurslarından səmərə ilə istifadəsinin şəffaflığını təmin edən mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının və ya bu standartlara əsaslanan milli mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi və yayılması gündəmdə duran əsas məsələlərdən biridir.

Mövcud olan praktikaya əsasən Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi, hazırda 4 (dörd) istiqamətlər üzrə həyata keçirilir:

Birinci istiqamət - Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının birbaşa tətbiqi.

Gürcüstan dövlətinin birbaşa Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına keçməsi barədə qərar qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada qəbul edilmişdir.

Mühasibat uçotunu tənzimləyən əvvəlki mühasibat uçotu sistemindən köklü şəkildə fərqlənən və inqilabi xarakter daşıyan tamamilə yeni mühasibat uçotu sisteminin birbaşa tətbiqinə «böyük partlayış» adı verilmişdir.

Lakin Gürcüstanın Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına keçməsi barədə elana baxmayaraq, bu standartların tətbiqi və yayılması ilə bağlı konsepsiyanın mövcud olmadığından, habelə bu standartlar adı çəkilən ölkədə mühasibat uçotunu tənzimləyən mövcud olan digər qanunvericilik aktları ilə ziddiyyətlik təşkil etdiyindən həmin standartların tətbiqində problemlər yaranmışdır.

İkinci istiqamət - Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsaslanan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi.

Gürcüstandan fərqli olaraq Ukrayna və Moldovada mühasibat uçotu sahəsində islahatların aparılması Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq

Standartlarına əsaslanan Milli Mühasibat Uçotunun Standartların hazırlanması ilə müşahidə olunur.

Göstərilən istiqamət üzrə islahatların həyata keçirilməsinin uzunmüddətli olduğunu və onların aparılması zamanı kifayət qədər əmək və maliyyə resurslarının cəlb edilməsini nəzərə alaraq, bu Standartların planlı şəkildə, yəni mərhələlərlə hazırlanması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Üçüncü istiqamət - Milli mühasibat uçotunu tənzimləyən mövcud qanunvericiliyə müvafiq düzəlişlərin edilməsi ilə və xüsusi uçot təcrübələrini saxlamaqla, Milli Mühasibat Uçotunun Qaydalarının Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğunlaşdırılması.

Qeyd olunan istiqamət üzrə islahatların həyata keçirilməsi Rusiya üçün daha səciyyəvidir.

Mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar burada da ikinci istiqamətdə olduğu kimi, mərhələlərlə həyata keçirilir. Lakin Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən Mühasibat Uçotunun Qaydalarının hazırlanmasına baxmayaraq, bu Qaydalar özündə ənənəvi uçot təcrübəsini saxlamaqla heçdə həmişə Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları ilə nizamlanan bütün məsələləri əhatə etmir. Bu isə müəssisə və təşkilatların Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən maliyyə hesabatlarının, xüsusən konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunmasında obyektiv olaraq müvafiq çətinliklərin yaranmasına səbəb olur.

Dördüncü istiqamət - ənənəvi xüsusi uçot qaydalarını saxlamaqla əsasən dövlət əhəmiyyətli müəssisələr üçün mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının birbaşa tətbiqi.

Qeyd olunan istiqamət üzrə mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar Qazaxstanda həyata keçirilir.

Qazaxstanda mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar birinci istiqamətdə qeyd edildiyi kimi Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının birbaşa tətbiqini nəzərdə tutur. Lakin Gürcüstandan fərqli olaraq bu standartların tətbiqi yalnız dövlət əhəmiyyətli müəssisələrə şamil edilir. Digər müəssisələr isə, ənənəvi mövcud olan milli mühasibat uçotu qaydalarından istifadə etməklə mühasibat uçotunu aparırlar.

Bu isə, Gürcüstanda olduğu kimi, Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi və yayılması, habelə Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tətbiq edilməməsi və ya bu standartlar əsasında milli mühasibat uçotu standartlarının hazırlanmaması ilə bağlı Qazaxstanda müvafiq problemləri yaratmışdır.

Başqa sözlə, göstərilən ölkələrdə mühasibat uçotu sahəsində islahatların aparılması nəticəsində mövcud olan problemlər əsasən qəbul olunmuş Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının və ya onların əsasında hazırlanmış Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının (Qaydalarının) tətbiqi və yayılması üzrə müvafiq konsepsiyanın mövcud olmaması ilə bağlıdır.

Azərbaycan üçün mühasibat uçotu sahəsində islahatların həyata keçirilməsi ilə bağlı mövcud istiqamətlərdən seçimin müəyyən edilməsi respublikada aparılan uçot siyasətinin əsas vəzifələrdən biri kimi hesab olunmalıdır.

MDB-yə daxil olan ölkələrin Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartların tətbiqi praktikasını nəzərdən keçirərkən, fikrimizcə hazırda bu sahədə toplanmış müsbət təcrübələrdən istifadə etməklə bu standartların, Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müddələrinin ilkin uçotda əks etdirilməsi və şəhr edilməsi məqsədilə hazırlanmış uçot qaydalarının, şərtlərin və tövsiyələrin tətbiqi və yayılması konsepsiyanın yaradılması məqsədmüvafiqdir.

Məhz qeyd olunan problemlərin həll edilməsi baxımından Azərbaycan Respublikasının 2003-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 26 dekabr tarixli 827 nömrəli Fərmanının 6-cı bəndinin icrasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2003-cü il 20 fevral tarixli 29 nömrəli Qərarı ilə "Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının 2003-2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə Proqram" təsdiq edilmişdir.

Bu Proqramda, göstərilən dövrdə Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq hazırlanacaq Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının açıqlanmasını təmin edən normativ və metodoloji bazasının, o cümlədən "Mühəsibat uçotu haqqında" Qanun layihəsinin və mühəsibat uçotunun aparılmasına dair müvafiq Qaydaların, habelə mühəsibat uçotu standartları əsasında iri vergi ödəyiciləri üçün mühəsibat uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə proqram tərtibatının və mühəsibat uçotu sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Həmin layihənin Texniki Tapşırığının 4.3.1-ci bəndinə və yuxarıda qeyd olunmuş Qərarla təsdiq edilmiş Proqrama uyğun olaraq "Milli Mühəsibat uçotu Standartlarının tətbiq edilməsi strategiyası" müəyyən edilmişdir.

Hazırda, bu strategiyaya əsasən layihə tərəfindən beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən mühüm hesab edilən 8 (səkkiz) Milli Mühəsibat Uçotu Standartların layihəsi, habelə qeyd olunmuş standartlar əsasında mühəsibat uçotu sahəsində normativ-hüquqi bazasının yaradılması, metodiki təminatın və digər tədbirlərin yerinə yetirilməsi məqsədilə sahibkarlıqla məşğul olan şəxslər üçün 7 (yeddi) mühəsibat uçotu Qaydalarının layihəsi hazırlanmışdır .

Lakin, göstərilən müvafiq Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının müddəaları mövcud olan «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmadığından, mühəsibat uçotu sahəsində islahatların aparılması qeyd olunmuş Qanunun bu standartlara uyğun olaraq yenidən işlənilməsi zərurətini yaratmışdır.

Bununla əlaqədar, Maliyyə Nazirliyinin 2000-ci il 11 dekabr 12-3/12 №li məktubu ilə «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim edilmiş və qeyd olunmuş Qanun layihəsi 2003-cü ilin birinci yarımilliyində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində birinci oxunuşdan keçmişdir.

Hazırda, nazirlik bu layihəyə dair müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının, habelə həmin layihə üzrə Dünya Bankının 16 iyun 2003-cü il, 11 avqust 2003-cü il, 18 noyabr 2003-cü il, 28 yanvar 2004-cü il və 13 aprel 2004-cü il tarixli məktubları ilə təqdim etdiyi irad və təklifləri nəzərə almaqla, «Mühəsibat uçotu haqqında» Qanun layihəsini yenidən hazırlamış və həmin layihənin Milli Məclisə ikinci oxunuşa təqdim edilməsi üçün müvafiq təşkilati tədbirləri həyata keçirir.

Həmin Qanun layihəsində mühəsibat uçotu sahəsində respublikada aparılacaq uçot siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmiş və onların həyata keçirilməsi ilə bağlı qarşıda duran məsələlərin həlli problemləri öz əksini tapmışdır.

Belə ki, qeyri-bank sektoruna sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən başqa, büdcə və digər qeyri-kommersiya təşkilatları da aid olunur. Həmin təşkilatlarda Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının hazırlanması "IPSAS" (International Public Sector Accounting Standards) əsasında həyata keçirilir. Bu standartlar, kommersiya təşkilatları üçün hazırlanan Milli Mühəsibat uçotu Standartlarından fərqlənir.

Bundan başqa ictimai qurumlar üçün maliyyə hesabatı üzrə beynəlxalq standartlarına birbaşa keçməsi və həmin maliyyə hesabatı üzrə beynəlxalq standartlarının rəsmi tərcümə edilməsi zərurəti ilə əlaqədar bu işlərin yerinə yetirilməsi dövlət tərəfindən müvafiq proqram əsasında həyata keçirilməlidir.

Lakin layihənin fəaliyyəti müddətində mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlarla bağlı məsələlərin həlli qismən əhatə olunduğundan, həmin işlərin həyata keçirilməsi Dünya Bankının Azərbaycanda Yoxsulluğun Azaldılmasına Yardım Krediti (YAYK) üzrə siyasət tədbirləri cədvəli layihəsinə daxil olunmuşdur.

Bu layihəyə əsasən 2004-cü ilin II-ci yarımilliyindən başlayaraq "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar mühasibat uçotu sahəsini tənzimləyən aşağıdakı istiqamətlər üzrə hüquqi-normativ sənədlərin hazırlanması nəzərdə tutulur:

- ictimai əhəmiyyətli qurumlar üçün Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartları;

- ictimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla kommersiya təşkilatları üçün Maliyyə Hesabatları Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq Milli Mühasibat Uçotu Standartları;

- ictimai sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanan büdcə təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları;

- ictimai sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanaraq qeyri-hökumət təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları;

- Mühasibat Uçotu Standartları əsasında iri vergi ödəyiciləri üzrə mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə proqram tərtibatı.

Göstərilən istiqamətlər üzrə Mühasibat Uçotu Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi müstəqil layihələr çərçivəsində həyata keçirilə bilər.

Lakin, bu işlərin yerinə yetirilməsi müvafiq texniki yardımın göstərilməsi və maliyyə resurslarının ayrılması ilə bağlıdır.

Göstərilənlər Dünya Bankının Azərbaycanda Yoxsulluğun Azaldılmasına Yardım Krediti (YAYK) üzrə siyasət tədbirləri cədvəli layihəsinin "Maliyyə hesabatverməsi, mühasibat uçotu və audit məsələləri üzrə qanunverici bazanın gücləndirilməsi və davamlı institusional çərçivənin yaradılması" məqsəd üzrə YAYK II tədbirlərində öz əksini tapmışdır. Belə ki, həmin məqsəd üzrə 2005-ci ilin may ayından başlayaraq "Planın icrası üçün büdcədən müvafiq ayırmaya dair qərar da daxil olmaqla, maliyyə hesabatverməsi, mühasibat uçotu və audit təcrübələri barədə strateji planın hökumət tərəfindən qəbul edilməsi" nəzərdə tutulmuşdur.

Hesab edirik ki, cəlb olunacaq maliyyə resurslarının təyinatı üzrə və səmərəli istifadə edilməsinə nail olmaq üçün qəbul ediləcək Dövlət Proqramı çərçivəsində bu standartların hazırlanmasında aşağıdakı istiqamətlər üzrə (cədvəl 1) maraqlı tərəflərin maliyyə imkanlarını nəzərə almaqla (xarici və yerli maliyyə resurslarını əhatə etməklə), həmin Proqramın həyata keçirilməsi məqsədmüvafiqdir:

cədvəl

1

Sıra №-si	İstiqamətlər	Maraqlı tərəflərin siyahısı
1.	İctimai əhəmiyyətli qurumlar	Dünya Bankı, Azərbaycan

	tərəfindən Maliyyə Hesabatları üzrə Beynəlxalq Standartları (MHBS) əsasında mühasibat uçotunun aparılması	ərazisində fəaliyyət göstərən şirkətlər (BP, Amoko, Azərsell, Baksell)
2.	Bütün kommersiya təşkilatlarında (o cümlədən orta həcmli dövlət müəssisələrində) MHBS əsasında hazırlanmış Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun mühasibat uçotunun aparılması	Dünya Bankı, Tacis, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Layihəsi, Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən iri vergi ödəyiciləri (ARDNŞ, "Azərenerji" SC, "Azəri-qaz"SC, "Abşeron Regional Səhmdar Su Cəmiyyəti", "Azərkimya" Şirkəti)
3.	Bələdiyyələr, qeyri-hökumət, büdcə və büt-cədənkənar təşkilatları üçün İctimai Sektor üçün müvafiq normativ-hüquqi bazanın qə-bul edilməsi	Dövlət büdcəsinin ayrımları, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Layihəsi, Asiya İnkişaf Bankı

Beləliklə, ölkədə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən uçot siyasətinin respublikanın inkişafına, dövlət büdcəsinin şəffaflığına, gəlirlər və xərclər üzrə mənbələrin düzgün müəyyənəndirilməsinə yönəldilməsi mühasibat uçotunun aparılması üzrə milli strategiyamı əhatə edən bir sıra dövlət proqramları əsasında kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları üçün müəyyənəndirilmiş Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi, bu standartlara uyğun olaraq Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının, habelə Nazirlər Kabinetinin məlum qərarı ilə nəzərdə tutulan müvafiq təlimatların, qaydaların hazırlanması istiqamətində görülməli işlərin səmərəli təkili və idarə olunmasından asılıdır.